

8

MEIJEL ROND 1500

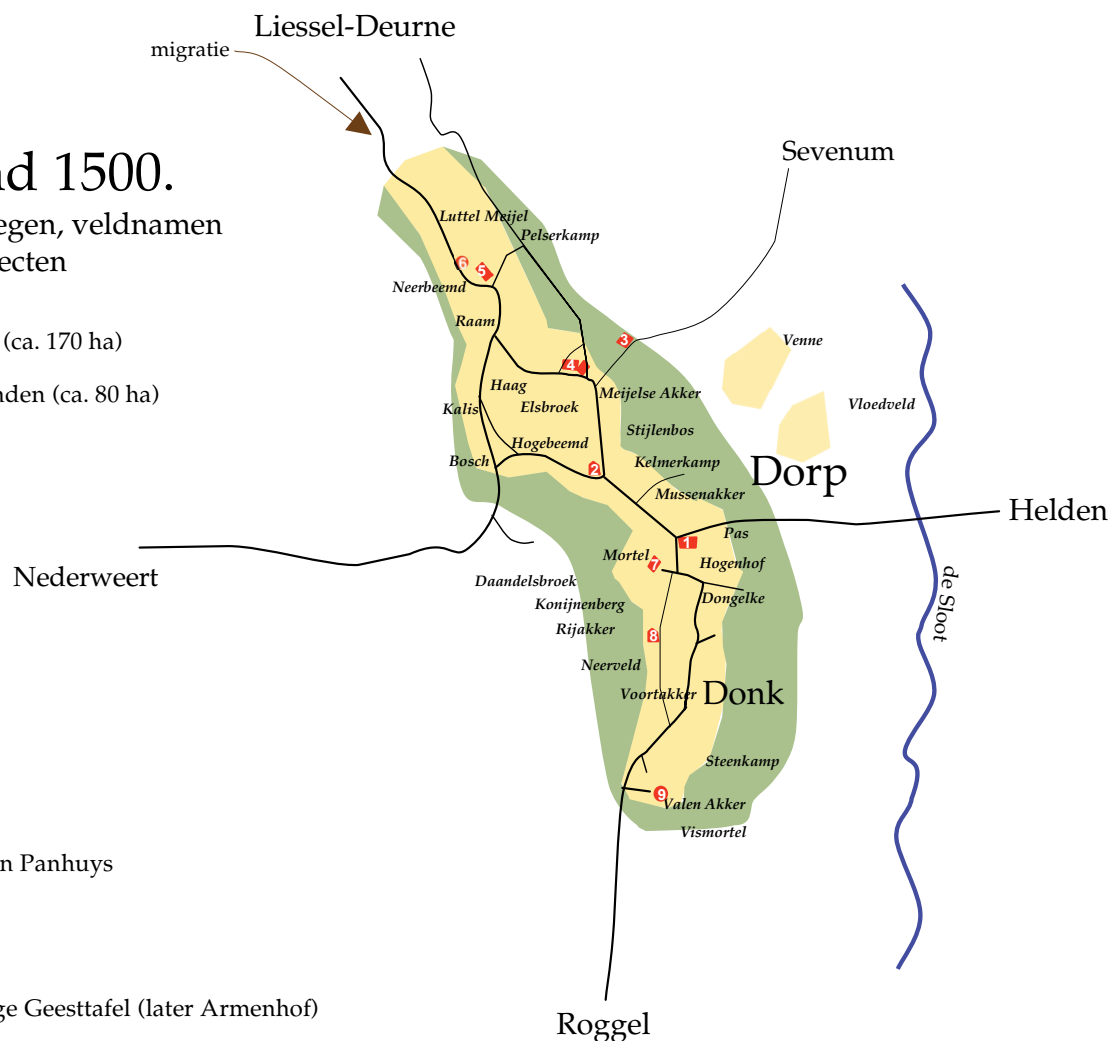

Restant van Den Swaen in 1974. Het was op dat moment de boerderij van de kinderen Nijssen. Nu staan er nieuwe woningen.

Meijel rond 1500.

Grondgebruik, wegen, veldnamen
en belangrijke objecten

- akkergronden (ca. 170 ha)
- wei- en hooilanden (ca. 80 ha)

1. r.k. kerk
2. Mariakapel
3. Banmolen
4. herberg De Swaen en Panhuys
5. hoeve Luttel Meijel
6. Sint Wilbertsput
7. hoeve De Mortel
8. hagelkruis
9. pachtgronden Heilige Geesttafel (later Armenhof)

Rond 24 juni 1502 ofwel 'tegens Sint Jan Baptistendach te mijdsomer' bezocht de rentmeester van Gothard V van Drakenfels het dorp in de Peel. Hij schreef in het Legerboek precies op wat de met naam genoemde Meijelsen aan grote tienden, kleine of smalle tienden, erfpachten in rogge, rookhoenderen en kapuinen moesten leveren aan de heer of vrouwe van Ghoor en Meijel. De vrijheerlijkheid Meijel kan door combinatie van gegevens een beetje gereconstrueerd worden uit de zeventien bewaard gebleven bladzijden van dat Legerboek.

Wandeling door het dorp, Meijel in beeld rond 1500

De namen van hoeves en akkers uit het Legerboek zijn weergegeven in een eenvoudige spelling, dus geen Elsbruexken of Neeren Baendt.

De minder dan honderdvijftig inwoners van Meijel hadden rond 1500 stukken ontgonnen land, die verspreid lagen nabij de doorgaande oude weg.

De oude namen of toponiemen vertellen ons iets over eigenaar, grond, ligging, bodem, begroeiing

of dieren die er huisden. Daandelsbroek was een laag gelegen gebied dat eerder eigendom was van Aert Danniels. De Valenakker had slechte of pas ontgonnen woeste grond, de Steenakker was waarschijnlijk moeilijk met de ploeg te bewerken, de Rijakker en de Voortakker lagen aan een stroompje, de Neerbeemd en Hogebeemd waren laag en hoog gelegen beemden of weilanden. De Pas was een oud weidegebied en het Vloedveld overstroomde om de paar jaar door water dat uit de grond omhoog kwam. Twee gebieden die vóór 1300 al in gebruik waren lagen bijeen. Bosch, in oude teksten 'Busco', had een grote hoeve die deels verdween door een zandverstuiving. Daarnaast lag Kalis, in de veertiende eeuw 'Calheze' en later 'Kalles' genoemd, wat waarschijnlijk duidde op een kaal niet te best stuk grond waar struiken omheen stonden. Die struiken sloten aan op het houtgewas om de akkers in de Haag. De Nederlandse achternaam Van Kalis is met vrij grote zekerheid van dit Meijelse gebied afkomstig.

De hoeve van de heer op Luttel Meijel was vóór 1502 verpacht aan Willem van Luttel Meijel, maar in 1502 waren de gronden daar in gebruik bij Jan van den Bosch, Aelken Papen Deunes Heinendochter, Heijlwijch Steven Ghijbenwijff en anderen. Naar die oude hoeve Luttel Meijel werd het gebied na 1550 De Hof genoemd.

Van namen, mensen en woningen

In 1502 werden veel inwoners nog genoemd naar het stuk grond dat ze oorspronkelijk hadden, zoals van den Bosch, van Kalis, van de Mortel, van Elsbroeck en van de Venne, maar ze bewerkten ook gronden buiten die ontginningen. Datzelfde gold voor Vaes van den Schuen of Schuyren. De familie Van der Schuyren pachtte telkens voor twaalf jaren de tiendschuur en al het land dat de heer van Meijel daarbij had. Vaes kon voor 18 rijnguldens ook de Dongelkensacker kopen, toen Henneken Goijens de jaarlijkse vergoeding niet kon opbrengen.

Een wandeling langs de hoeves van het kleine Meijel zou in 1502 toch een paar uur duren, want die hoeves lagen erg verspreid. Een hoeve was overigens niet zomaar een boerderijtje. Het was aanvankelijk een ontginning van een stuk woeste

grond. Daarna werd de hoeve een hofstee, het land dat bij een boerderij hoorde. Voor de grond en de hofstee moest cijns betaald worden, dat was de grondrente of een vergoeding. Ook als de boer eigenaar van de grond geworden was, moest hij cijns blijven betalen aan de oorspronkelijke eigenaar, de heer van Meijel. Vanwege die cijns werd het Legerboeck opgesteld, zodat de heer precies wist wat hij uit zijn vrijheerlijkheid Meijel aan inkomsten kon verwachten. Voor elke rokende schoorsteen of haardstede, meestal een per hoeve, moest de bewoner per jaar een 'rookhoen' aan de heer leveren. Uit een combinatie van gegevens uit het Legerboeck lijkt het waarschijnlijk, dat Meijel rond 1502 zo'n 125-150 inwoners had in zo'n 25-30 boerderijtjes. Gemiddeld bestond een gezin in Meijel uit 4,5 tot 5 personen, wat ook voor andere dorpen algemeen verondersteld wordt.

De huizen en boerderijen waarin de Meijelse landbouwers vijfhonderd jaar geleden woonden verschilden waarschijnlijk niet veel van de panden die te zien zijn op schilderijen van Jeroen Bosch of Pieter Breughel. Wanden van hout, twijgen, riet en graszoden met daarboven een dak van stro of graszoden. In 1578 werd in artikel 7 van de Meijelse Ceuren ende Breucken nog melding gemaakt van het bouwen en afdekken van huizen met graszoden of plaggen. Er waren mogelijk hier en daar wel gemetselde stukken, zoals een schoorsteen of oven, maar de eerste Meijelse metselaar werd pas in 1712 vermeld, Jan Theunissen den Metzelaar. Het is echter onwaarschijnlijk dat er voor 1600 in Meijel gespecialiseerde ambachtslieden woonden, buiten een snijder of kaarsenmaker. Een timmerman werd in 1502 wel vermeld als we op de naam afgaan, Willem van Lensen Timmermans. Ook was er ene Jan Tectoris, een dakdekker.

Die eenvoudige woningen stonden soms met de lange zijde aan de weg, soms met de kopse kant. Voor die ligging was vooral van belang, dat men gemakkelijk met een kar koren of turf kon aanvoeren of mest kon afvoeren naar het land. Binnen was een grote ruimte met beperkte afscheidingen als onderdak voor mensen, dieren en oogst. In het achterhuis was een potstal met daarboven de schelf, de zoldering voor ongedorst koren of hooi.

Praktisch gezien was een ligging met de ingang van de stal aan de straat het gemakkelijkst. Het woongedeelte met sobere inrichting was beperkt, de potstal was het belangrijkste vanwege het vee en de productie van de hoognodige mest.

Buiten stond aan de straatkant bij het woongedeelte een hoop turf tegen de 'timmeragie'. Bij dat boerderijtje lagen erf, tuin, boomgaard, open schob, put en bakhuisje, alles wat bij de woning hoorde en wat vele eeuwen het aengeloch of aangslag heette. Volgens de Meijelse regels moest om het erf een goede afscheiding staan, een haag, hekwerk of sloot. Die diende om te voorkomen dat loslopende varkens, ganzen en kippen anderen overlast zouden bezorgen. Die grotere dieren waren vaak 'geyockt', ze hadden dan een houten driehoek of juk om hun nek waardoor ze niet zo gemakkelijk door gaten in de heg konden.

Een paar apart

In het Legerboek werd de Sint Willibrordput alleen bij de grensbeschrijving vermeld, maar het Legerboek vermeldde wel de kerk en enige bijzondere verpachtingen.

Pachthoeven

Er waren in Meijel twee pachtboerderijen die volledig eigendom van de heer waren. De boerderij op Luttel Meijel was waarschijnlijk een aanzienlijk gebouw met een voorraadmelder. De herenhoeve of pachthof op de Mortel werd in 1502 met huis, hof en land gepacht door Jan van den Mortel.

De herberg en omgeving

Langs de doorgaande weg vormden twee weggetjes een driehoek nabij de huidige splitsing van Molenstraat en Molenbaan. Daar stonden drie panden van de heer van Meijel: de herberg, het panhuys en de tiendschuur. Waarschijnlijk was de herberg in 1502 nog een grotendeels houten gebouw, dat uitgroeide tot de stenen herberg Den Swaen. Achter de herberg lag het panhuys, de brouwerij die tot ongeveer 1629 als enige in Meijel was toegestaan. Daarnaast lag de tiendschuur, waar het koren voor de heer werd opgeslagen. Samen vormden ze een belangrijke bron van inkomsten voor de heer. Vaes van der Schuyren beheerde

de tiendschuur en Gheeff van den Schuen was kastelein van de herberg en brouwer in het panhuys. Gheeff van den Schuen was overigens ook de bode van Meijel, een belangrijke functie als omroeper, veldwachter en dorpsdeurwaarder. Meestal werkte hij in opdracht van schout Vaes van Hoven.

De banmolen

De banmolen stond waar nu de hoek Kruisstraat - Molenbaan is. Die molen was in 1500 gepacht door Lemmen den Mollener, die er hulp had van Ghevert de zoon van de vorige pachter Thonijns den Mollener. Die molen werd telkens voor vier jaar verpacht voor 31 malder koren per jaar. De pachttermijn begon op 1 oktober en de 31 malder koren moest in twee termijnen geleverd worden op kasteel Ghoor te Neer. De Meijelse landbouwers mochten nergens anders hun koren laten malen, vandaar de naam 'banmolen'. Dat was niet zo moeilijk te controleren, want als de korenschoven op het land stonden reed een tiendheffer of gemeensman met een kar rond en pakte overal de elfde schoof voor de heer voor opslag in de tiendschuur. De Meijelsen hoefden dus niet het tiende deel van koren te leveren, maar het elfde deel. Het werd toch de korentiend genoemd. Pas daarna mochten de schoven naar de boerderij worden gebracht voor het dorsen. In 1463 hadden de heren van Meijel Johan en Willem van Ghoor zich verplicht ten behoeve van de Meijelsen de molen te onderhouden, in ruil voor maalloon. De banmolen waaide op 9 november 1800 omver en werd herbouwd in het Hagelkruisveld nabij de doorgaande weg.

Soortgelijke plaggenhutten hebben zeker ook in Meijel gestaan.

Cornelis van Dalem, Landschap met boerderij, 1564, coll. Alte Pinakothek, München.

De kerk

De Sint Nicolaaskerk, gebouwd rond 1425, was in 1500 mogelijk naast een herenhoeve het enige stenen gebouw in Meijel. Met een ruimte van 110 vierkante meter was er geen sprake van een grote kerk, een beetje meer dan twee klaslokalen. Eigenlijk altijd te klein, zelfs na de vergroting in 1835. De machtige toren met steunberen op de hoeken bleef staan tot 1903.

In 1502 was men in deze kerk een altaar voor de Zalige Maagd Maria aan het bouwen. Willem en zus Sibilla Ghijben hadden daarvoor de grondstukken die ze van hun vader Gijsbert geërfd hadden aan de kerk gegeven. Pastoor zou voorlopig de heilige missen voor de twee schenkers nog aan het hoogaltaar doen. De heer wilde echter van die grondstukken wel de cijns blijven ontvangen. Daarom werd Goert Henneken Kersmaeckers, man van Heilwijch de zus van Willem en Sibilla,

De eeuwenoude schuur van de Armenhof op de Heihorst. De schuur werd afgebroken in 1993 en stond model voor e.c. Truijenhof.

benoemd als sterfman of nuncius mortalis. Hij moest zelf de helft van de cijns voor de grondstukken opbrengen en ervoor zorgen dat uit

de inkomsten van het Maria-altaar de andere helft werd betaald.

Heilige Geist

Op de Donk lag een stuk land dat eerst gebruikt werd door Peter Lemmens en daarna door Goert Henneken Goijenssoen. Deze moest aan de heer cijns betalen, maar hij moest jaarlijks ook een malder leveren aan de 'H. Geist'. De hoeveelheid van een malder is tegenwoordig niet erg duidelijk, soms was het in Meijel het maalloon, een andere keer werd er een hoeveelheid koren mee bedoeld die in een keer aangeboden mocht worden om te malen. Belangrijk is echter die 'H. Geist'. Daarmee werd de Heilige Geesttafel of Armentafel bedoeld. De Meijelsen hadden in 1500 dus een manier om elkaar te helpen als er armoede in een gezin was. Vanuit die Armentafel werd in geval van nood of armoede gezorgd voor voedsel, onderwijs of kleding. De Armentafel verpachtte het stuk grond op de Donk en verkocht het koren. Het geld werd gebruikt voor hulp aan Meijelsen. Deze gemeenschapsvoorziening groeide uit tot de Armenhof op de Donk.

Cijnzen en tienden

Cijns of grondrente in geld en natura

Per hoeve en grondstuk werd heel precies genoteerd hoeveel cijns, grondrente of erfpacht men aan de heer schuldig was. Daarbij werd vaak ook aangegeven wie voorheen de cijns of rente moest opbrengen, soms zelfs met de reden van wijziging. Lem Heijn Geritssoen van den Venne moest bijvoorbeeld aan de heer betalen vanwege het huis en de hof van Hendrick van den Schuen. Lem was immers getrouwd met de dochter van Hendrick en had het huis en de hof bij zijn huwelijk gekregen. De hoogte van cijns of grondrente werd aangegeven met allerlei soorten munten: aldegroten (oude groten), aldmorken (oude moerken), buisken (butken of botje), botdrager, hornsens (ws. Hornse guldens), kromstaarten, stuivers, Rijnsguldens, penningen, vlems (Vlaamse gulden) en ort (oord). Maar de verplichtingen konden ook bestaan uit hoenderen, kapuinen, bijenwas of rogge in hoeveelheden als malder, vat of kop.

Soms was een akker binnen de familie verdeeld. De erfgenamen moesten dan samen de oorspronkelijke grondcijns opbrengen. De Voortakker, Elsbroek, de Boschhoeve en Meijelersakker waren in drie parten verdeeld, de grote Valenakker en Merwijk in zes delen.

De grote tiend

De grote tiend gold voor alles wat halm en stengel had. Het tiende deel van rogge, gerst, boekweit, vlas en spurrie moest afgedragen worden. Oorspronkelijk waren de grote en kleine tienden bedoeld voor het onderhoud van de pastoor, maar daar is in de Meijelse archieven nergens sprake van. Alles moest naar de heer van Meijel. Toen een nog onbekende heer de kerk in Meijel stichtte, kreeg hij het recht de pastoor te benoemen ofwel 'de pastorie te vergeven'. Daarbij werd waarschijnlijk ook vastgelegd dat de tienden naar de heer zouden gaan en dat deze dan voor het onderkomen en het onderhoud van de pastoor zou zorgen. Tot 1797 kreeg de pastoor een inkomen van de heer en werden de woningen van de pastoor en van de kapelaan door de heer bekostigd.

Toen er meer woeste grond ontgonnen werd voor bouwland, kwam er ook een grote tiend op die nieuwe cultuurgrond. Die werd de novale of nieuwe tiend genoemd.

De kleine tiend

De kleine of smalle tiend moest afgedragen worden van alle dieren. In Meijel gold dat voor biggen, lammeren, hoenderen, ganzen en bijen. Na 1600 hoorden ook vlas en spurrie bij de kleine tiend en niet meer bij de grote.

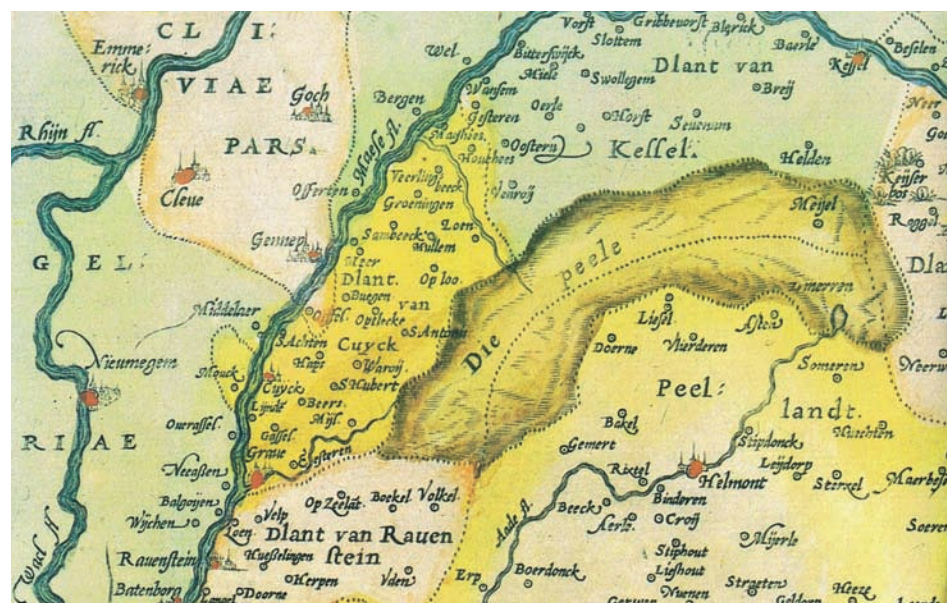
De hoeveelheid rogge en andere producten uit de tienden maakten steeds grotere tiendschuren noodzakelijk. Om op de kosten daarvan te besparen werden de tienden mogelijk al voor 1600 verpacht. Daarbij werd Meijel opgedeeld in 'rotten', in 1638 de wijken Bosch en Callis, De Kemp, Kerckenvelt, Hagelcruysvelt, Thomvelt en De Donck. Men kon dan bieden op de opbrengst in zo'n rot. Het

geld ging naar de heer en de pachter moest maar proberen zijn geld met enige winst uit de opbrengst te halen.

De lammertiend met bescherming

Van heffing van de tienden was in Meijel na 1797 geen sprake meer. In 1502 werd in het Legerboek echter nog precies omschreven hoe de heffing bij de kleine tiend moest plaatsvinden. De rentmeester en de huisman kozen zeven lammeren die ze apart zetten. Daarvan zou de heer een stuk krijgen als er een geslacht werd. Vervolgens werden er weer zes apart gezet. Daarvan koos de huisman er een en vervolgens de rentmeester dat voor de heer. Van de volgende tien koos de huisman er een en daarna de rentmeester. Bij 24 lammeren had de heer weer recht op een stuk ofwel in totaal twee lammeren en een half. Zo werd om en om gekozen. Maar ook deze verdeling was na 1600 ondergebracht in de tiendverpachting.

Henk Willems

De Peel in 1570 volgens J. v. Deventer.

Bronnen

– Dülmen, Archieven van de Hertogen van Croÿ, inv.nr. 4026 États de biens et de revenus.